

*Вільчинська Т. П.,**доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри української мови та славістики
Тернопільського національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка
<https://orcid.org/0000-0003-4881-6132>**Коцяба І. А.,**аспірантка кафедри української мови та славістики
Тернопільського національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка
<https://orcid.org/0000-0002-4064-7963>*

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЛІНГВОМЕНТАЛЬНОЇ КАТЕГОРІЇ «ДУША» В ПОЕТИЧНІЙ МОВІ БОГДАНА ЛЕПКОГО

Анотація. Стаття присвячена аналізу лінгвокогнітивного аспекту концепту «душа» як одного з найважливіших у сакральній картині світу, вербалізованого у поетичному дискурсі Б. Лепкого. Зважаючи на малодослідженість сакральних концептів в індивідуально-авторських картинах світу, тема є актуальною. Метою наукової розвідки було виявити особливості реалізації лінгвоментальної категорії «душа» в поетичній мові одного з відомих діячів української культури ХХ ст. Б. Лепкого. У статті розглянуто особливості вербалізації концепту – специфіку номінації, розгортання семантичного простору через контекстуальні синоніми, імпліцитно виражені смисли тощо. Закцентовано увагу на оцінному забарвленні концептуалізованого поняття. Доведено, що абстрактну лінгвоментальну категорію «душа» структурують дві площини: сакральна та профанна, що є свідченням полісемантичності проаналізованого концепту. Першу демонструє концептуальний смисл «та, що є безсмертною нематеріальною основою людини», другу ілюструє такий семантичний компонент, як «душа як внутрішній психічний світ людини». Виявлено, що семантичну структуру увиразнює розуміння душі як поняття, що корелює із життям, совістю. Аналіз концепту «душа» дозволив виявити низку релевантних ознак, що об'єктивують уявлення про вічне і плінне, християнське і язичницьке розуміння, індивідуальне та народне. Відзначаємо також вплив на авторське осмислення народної творчості, літературної традиції, української та античної міфології тощо. Аналіз оцінного забарвлення засвідчив, що концепт «душа» є амбівалентним. Встановлено, що досліджений концепт в поетичних текстах Б. Лепкого здебільшого є позитивно маркованим і набуває особливого емоційного навантаження. Зниження на аксіологічній шкалі пов'язуємо із тогочасним соціальним устроєм та історичними подіями. Студіювання сакральних концептів у мові митців слова вважаємо перспективним напрямком дослідження.

Ключові слова: концепт, душа, сакральне, концептуальний смисл, лінгвокогнітивний підхід, Б. Лепкий.

Постановка наукової проблеми та її значення. Осмислення душі в різних етнокультурах характеризується багатомі-

ковою традицією, де вона розглядається крізь призми окремих наук з урахуванням зміни наукових парадигм. Будучи універсальною категорією, поняття душі разом із тим помітно увиразнюється в художній творчості, втілюючи інтенції митця. У літературній спадщині це художній концепт, один з найвагоміших у сакральній картині світу, дослідження якого привертає увагу багатьох дослідників сучасності. Душа розглядається в психологічній і релігійній перспективі як абстрактне поняття, зважаючи на неможливість її спостереження. Вона не існує у реальній дійсності, тому не є конкретною (денотативною). Дотримуємося думки, що саме художні тексти дозволяють з'ясувати семантику концепту, простежити частоту вживання його вербалізаторів, специфіку мовної реалізації у творчості конкретного автора, що дозволяє змодельовати його індивідуально-авторську картину світу та визначає актуальність запропонованої теми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Синкретичні дослідження мови з використанням даних інших наук привертають увагу багатьох науковців. Першочергове місце займає опис і моделювання концепту, який залежно від позиції вчених розглядається з лінгвокогнітивного чи лінгвокультурологічного погляду. Лінгвоментальна категорія «душа» здавна викликає дослідницький інтерес. Зокрема, ґрунтовною працею, виконаною з урахуванням нових лінгвістичних підходів, є монографія М. Скаб «Закономірності концептуалізації та мовної категоризації сакральної сфери», де окреслено семантичний простір слова-імені концепту, його парадигматичний вимір, словотвірний і синтагматичний потенціал [1]. О. Каракуця досліджувала фразеологізми з компонентом «душа» [2]. На окрему увагу заслуговують праці І. Голубовської, В. Кононенка, С. Нікітіної, В. Жайворонка, присвячені аналізу картини світу, художнього концепту, функціонування символів в українській етнокультурі.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження особливостей мовної об'єктивації концепту «душа» у поетичній мові Б. Лепкого.

Вклад основного матеріалу й обґрунтування результатів дослідження. Концепт «душа», який представляє сакральну

картину світу, посідає чільне місце у мовосвіті Б. Лепкого. Розгортання релігійного у творчості поета мотивуємо його індивідуальним досвідом, набутим у родинному колі, а також народним, християнським і міфологічним світоглядом. Як зазначає Н. Білик, «глибока релігійність була для Б. Лепкого опертям на чужині, у часи недоли, а Біблія завжди лежала на столі, де б митець не був» [3, с. 112].

Поезія автора є результатом пізнання і внутрішньої рефлексії, а тому містить інформацію про окремих фрагмент, іменованих душею. Уявлення митця переосмислюються свідомістю і характеризуються індивідуальною інтерпретацією. Тому його картина світу не є тотожною з реальною дійсністю, а постає як варіація. Її визначають як «результат обробки інформації про середовище й людину, як глобальний образ», що «становить основу світобачення, світовідчуття й реалізується в різноманітних формах людської поведінки, до яких належить і людська мова» [4, с. 20]. Зазвичай науковці простежують лише актуалізовані вияви душі автора, бо, як слушно зауважує М. Скаб, «у різних екстралінгвальних умовах комунікативно релевантними можуть виявитися різні ознаки одного і того ж предмета, а істотні для однієї ситуації ознаки можуть виявитися неістотними, нерелевантними для іншої» [1, с. 139].

За словами К. Голобородька, «дослідження кожного окремого концепту авторської художньої системи дає змогу віднайти узагальнене й специфічне у тому чи іншому фрагменті» [5, с.28].

Семантика лексеми *душа* у словнику тлумачного типу представлена кількома лексико-семантичними варіантами: «1. Внутрішній психічний світ людини, з її настроями, переживаннями та почуттями; // За Біблією – безсмертна нематеріальна основа в людині, що становить суть її життя, є джерелом психічних явищ і відрізняє її від тварини. 2. Сукупність рис, якостей, власт. певній особі; // Людина як носій тих чи інших рис, якостей; // Почуття, натхнення, енергія; // Про людину з прекрасними рисами характеру. 3. розм. Про людину (найчастіше при визначенні кількості). 4. перен., чого. Найосновніше в чому-небудь, суть чогось; // Центральна фігура чого-небудь. 5. розм. Заглибина в нижній передній частині шиї» [6, с. 523-524]. Зазначимо, що поетична творчість Б. Лепкого засвідчує помітно ширші уявлення, пов'язані з душею.

У поетичному тезаурусі митця концепт «душа» постає як складна лінгвоментальна одиниця, що являє собою сукупність різних площин, зокрема сакральної і несакральної (профаної). Реалізація релігійної семантики зумовлена християнським світоглядом автора, а нерелігійної – загостренням уваги на психології душі і загальною психологізацією художнього твору, що простежується в літературі. Особливістю лінгвістичного дослідження є експлікація контамінації кількох смислів в одному контексті, що у своїй сукупності різносторонньо характеризує певний об'єкт чи явище. Ще однією рисою є те, що, вербалізуючись релігійною лексемою, концепт об'єктивується не в сакральному тексті, а в художньому, що дає змогу простежити співвідношення релігійної і психологічної частин.

Основним вербалізатором концепту є лексема *душа*. Сакральна частина представлена смислом «та, що є безсмертною нематеріальною основою людини», який увиразнюють такі семантичні фрагменти, як: «грішна душа» («... грішника душа» [7, с. 48] або в контексті із трансформованим фразеологізмом «Був би я на сумління / Не брав гріха» [7, с. 96]); «та, що

корелює з тілом» «Убійство душ і тіла» [7, с. 260]); «нетлінна душа» («Забув, що є душа нетлінна» [8, с. 187]); «яка належить Україні, Богові» («Недаром обіцяв колись / За край віддати душу» [8, с. 128]; «Здається, душу й рай була б віддала, / Щоби у Бога тільки щастя мала / Побачиться з тобою!» [7, с. 216]); «пов'язана з митарствами» («Де відроджена душа, / Без митарства і облуди, / Сонцем праведним сія» [8, с. 68]); «вічно жива» («А вічне царювання, / Душ молодіння вічне» [9, с. 312]).

Зниження на аксіологічній шкалі демонструють контексти, де визнається перевага тіла над душею. Таке розуміння пов'язане із соціальними та історичними процесами. Соціальний устрій, де панівними є багатство і слава, нівелює душу: «Над тілом, бо душі хіба / Ніхто тепер не хоче» [7, с. 258].

Як і в народній традиції, спостерігаємо наділення поетом душею квітів. Це дозволяє окреслити смисл «яка властива рослинам», що є відлунням анімістичних вірувань слов'ян: «Мабуть, то не квіти, а душі / Тих квітів, що правди не знали» [7, с. 88].

Часто уявлення про душу імплікуються різними маркерами, насамперед смертю, дзвонами, між якими простежується безпосередній зв'язок: «В чужім краю поховано, / В чужій домовині, / Хто ж заплаче, заридас, / Затужить по мені? / Срібні дзвони не озвуться / З нашої дзвиниці, / Хіба квіти стрепенуться / Ранком до зірничі» [7, с. 212]; «Вмер у вдови син єдиний, / Любий, милий, / Йде мамуня, просить дзвонів, / Щоб дзвонили» [9, с. 322]; «Чи вмре хто й дзвонять» [7, с. 208]. Для полегшення переходу душі в інший світ ставлять свічки: «Смертельні свічі світять» [7, с. 215]. Релігійна свідомість українців вбачала небезпеку у відходженні до потойбічного світу без сповіді і покаяння у гріхах, адже спасіння душі однаково важливе як при житті, так і після смерті. Б. Лепкий у поетичному творі «В храмі св. Юра» бере епіграф із Біблії і описує цей момент страху за власні душі у межовій ситуації, коли незчисленні ворожі війська вже близько: «Що крок / То гострий штик, знаряддя смерті. / Невже ж прийдеться нам умерти / В нерозкаянню?» [9, с. 229], що втілюється в смислово-фрагменті «яку можна очистити покаянням».

Семантику досліджуваного концепту увиразнює смисл «яка постає перед Божим судом»: «І смерті кличуть, і страшного суду» [8, с. 120]. Щоб полегшити життя душі в іншому світі, за неї важливо молитись, що втілюється у концептуальному смислі «за упокій якої моляться»: «Та все-таки колись прийде тота хвилинка, / Що розберуть мені спокійне, біле ложе – / І змовить «Отченаш» утомлена дитина» [8, с. 64]; «Дяк похоронну пісню кряче» [7, с. 151]; «Молитовний спів святині, / Завпокійні акафисти» [7, с. 344].

Важливими маркерами душі є також рай і пекло, що демонструє смисл «та, що продовжує своє існування в раю чи пеклі», пор.: «І навіть, хоче Бог, що в небі буду» [8, с. 89] та «Самі звірі. Людей Біг ма» [8, с. 104]. Подібні контексти дозволяють окреслити концептуальний смисл «та, що живе в іншому світі, недоступному людям»: «На вічний сон приймала / Рілля» [7, с. 127].

Подекуди автор відходить від традиційних християнських уявлень про місце перебування душі у раю чи пеклі і розгортає уявлення про острів, до якого пливе душа: «Хто роботу зробив, / Хто свій шлях перейшов, / Хто свій день пережив, / Най спішить на острів» [7, с. 166] або «Тихо, тихо кру-

гам, / На скалі смерті храм, – / *Одинокий* пором / Наближаєсь до брам» [7, с. 167]. Тут письменник апелює до образів швейцарського художника Арнольда Бекліна, автора картини «Острів мертвих». В іншій поезії, написаній під враженням Л. фон Бетховена, згадуються душі понад Ахеронта бродом. Як і попередній, цей образ відсилає до давньогрецької міфології, в якій Харон човном перевозив душі людей на острів, в інший світ, відмінний від життя.

Маркером душі є поняття *нірвани*, через яке реалізується такий семантичний компонент структури концепту, як «та, що може досягати блаженства»: «*Від Прометей до Нірвани - / Як великі ви, титани!*» [7, с. 47]. Подібні уявлення сформувалися, очевидно, під впливом східних релігій – буддизму і джайнізму, що дає змогу увиразнити категорію душі. Митець звертається також до образу Псіхе – персонажа давньогрецької і давньоримської міфології, що є втіленням людської душі у вигляді чарівної дівчини. Відповідну згадку демонструє контекст: «*Тільки все це Псіхе мармурова / Розгортає білі рамена, / Ніби каже: «Я така чудова. / Ось уста мої, цілуй їх, на!»*» [7, с. 346]. Звернення до образів давньогрецької і давньоримської міфології, осмислення душі як одного з основних понять буддизму розширюють її розуміння в індивідуально-авторській картині світу Б. Лепкого. Характерною рисою авторського розуміння душі є те, що письменник не зосереджується на диференціації душі і духа, а більшою мірою протиставляє душу й тіло, визнаючи душу важливішою за тіло, що відповідає уявленням про неї в українській національномовній картині світу.

Несакральна частина концепту представлена концептуальним смислом «душа як внутрішній психічний світ людини», досить часто вираженим у поетичних творах митця, зокрема з огляду на жанр лірики, адже саме лірика демонструє звернення до внутрішнього світу. Кожна людина прагне щастя і може його досягти, але вона сама визначає, якими почуттями та емоціями наповнити душу. Вказану семантику конотує концептуальний фрагмент «та, що пов'язана з почуттями», з одного боку, смутку і радості («*Вікном від тіль на мене смуток віяв; / Що було радості в душі, то геть розвіяв!*» [8, с. 82]); надії («*Падуть зовсім, зовсім оттак / Надій листки послідні*» [8, с. 30]); любові («*Скажіть, чому усякий з нас безбожно / Весну любові від душі жене?*» [7, с. 44]); спокою («*І тільки іноді в вечірню годину, / Коли в душі настане тишина*» [7, с. 112]), а з іншого – тривоги («*Хоч мав на тілі тридцять ран, / В душі не мав тривоги...*» [7, с. 221]); туги («*В душі являєсь туга*» [8, с. 128]); люті («*Пора з душі прогнати лють звірюки*» [8, с. 120]). Внутрішній світ людини представлений в автора широким спектром почуттів, що формують позитивний і негативний полюси. Ця гама почуттів пов'язана з надзвичайною емоційністю автора. Інколи почуття можуть бути не ідентифікованими: «В душі якась невідоме чуття» [8, с. 105].

Душа в розумінні Б. Лепкого – «вмістилище найціннішого», зокрема спогадів про рідний край, близьких людей: «*Я Україну не знайшов на карті, / Може, в душі її я віднайду*» [7, с. 327]; «*Тільки сумно у душі / Спомин відгукнеться*» [7, с. 97].

У досліджуваних текстах душа також асоціюється з об'єктом дії, на який можна впливати, що нерідко призводить до якісних змін: «*Оце питання не йде мені з ума / І безнастанно збентежує душу*» [8, с. 83], «*Прийде ніч, як той крук, / Витягає сто рук, / Запускає сто кігтів у душу*» [7, с. 85]. Реалізуючи подібну семантику лексема *душа* нерідко виступає об'єктом

порівняння, як-от: «*А тихо тут і так спокійно, / Як у душі, що збулась горя*» [7, с. 51].

Багатогранність поетичної вербалізації досліджуваного концепту засвідчує взаємодія з думками, що втілюється в концептуальному смислі «та, що відповідальна за мислення», вираженому композитом *душа-мисль*: «*В душі-мислі народу могого*» [8, с. 12]. Фіксуємо й інші мікроконтексти, в яких об'єктивується думка про душу як вмістилище думок: «*Неси в душі свою найкращу думу*» [7, с. 134]. Реалізація вказаного концептуального фрагмента є специфічною особливістю творчості митця і засвідчує невіддільність почуттів і думок від душі.

Бажання людини також пов'язані з душею як їхнім локусом, що засвідчує концептуальний смисл «та, що поєднує в собі бажання»: «*В душі якась невідоме чуття, / Якась бажання каже: може, може, / Хоч хрест зніметься з моря забуття?*» [8, с. 105].

Нерідков досліджуваних текстах душа корелює з очима, що виражає концептуальний фрагмент «та, що асоціюється з очима». Саме очі є своєрідним допуском до невидимої душі: «*В твоїх очах я небо бачу, / Горять на нім вечірні зорі / І відбивають сяйво ясне / В моїй душі, неначе в морі*» [7, с. 104], «*Нехай же очі Твої сяють, / Як ті вечірні тихі зорі, / І най ся ясно відбивають / В моїй душі, неначе в морі*» [8, с. 52].

До важливих смислів, що репрезентують несакральну частину в структурі досліджуваного концепту, належать також такі: «душа як сукупність рис характеру людини» та «людина як носій тих чи інших якостей, властивостей»: «*Скільки разів душа якась погана / Вдиралася до мого огорода*» [7, с. 84], «*І злобних душ даремна їдь-отрута...*» [8, с. 61], «*Гор-князь – це душа дуже щира*» [9, с. 328]. Подібні смисли повною мірою засвідчують амбівалентну природу аналізованої лінгвоментальної категорії.

Важливим компонентом профанної семантики є концептуальний фрагмент «та, що асоціюється із парою закоханих»: «*Розлучилися два серця вірні, / Душі дві, лихий судбі покірні*» [7, с. 137]; «*Як мені вас жаль, / Як жаль, / Ви, душі мручі, / Даремно ждучі / Щастя. Ах, як жаль!*» [7, с. 82].

Часто автор послуговується лексемою *душа* на позначення неозначеної кількості: «*Душ дев'ятсот і дев'ятсот хрестів – / Моя донька там й двох моїх синів*» [7, с. 290] або у значенні «невідступно перебувати біля когось»: «*До чаши налито нам отрути, / А ворог напрасний і злий / Став над душею й кличе: «Пий! / Нанийся нашої отрути»*» [9, с. 230].

Маніфестантом сакральної і несакральної семантики можна вважати семантичний компонент «та, що асоціюється із життям». З одного боку, його засвідчує використана Б. Лепким цитата з Нового Заповіту, Євангеліє від Івана, глава 15: «*Больше сея любви никто же / имеет, да кто душу свою / положит за други своя*» [9, с. 229], з іншого – фразеологічний вислів з *душею втекти*, вжитий у значенні «залишитись живим»: «*Такий приказ, з душею утікай*» [7, с. 200].

Душа в розумінні Б. Лепкого корелює із совістю, що проявляється у поетичних рядках на рівні синонімізації: «*Пора з душі прогнати лють звірюки, / Обмийте совість, мийте з крові руки!*» [8, с. 120]. Поет зауважує, що не може бути щасливим, допоки хтось терпить від неволі, це суперечить його совісті. Він глибоко переживає події народного життя, і біль кожного позбавляє його душевного спокою. Якщо у людини чисте сумління, тоді її душа наповнюється спокоєм.

Висновки і перспективи подальшого дослідження. Проведене дослідження є спробою розгорнути когнітивну інформацію про один із фрагментів ірреальної дійсності – душу, в якому зафіксований життєвий досвід Б. Лепкого, відомого українського письменника першої половини ХХ ст. Встановлено, що лінгвоментальну категорію «душа» структурують дві площини – сакральна і несакральна, що становлять синкретичне ціле. Релігійна семантика виражається експліцитно або імпліцитно завдяки маркерам, основними з яких є смерть, рай, пекло. Профанна представлена смислами – «та, що пов'язана з почуттями», «є вмістилищем спогадів, думок, бажань», «яка асоціюється з очима» та ін. Виявлено, що семантичну структуру увіразнює розуміння душі як поняття, що корелює із життям, совістю. Витворюючи власну картину світу на загальнонародній основі, митець наповнює концептуалізований образ релевантною семантикою, оточує його оцінним та емоційним ореолом, поглиблюючи і розширюючи відомі етнічні уявлення про душу. Відзначаємо вплив на авторське осмислення народної творчості, літературної традиції, української міфології, міфології давньогрецької і давньоримської, філософської традиції, а також християнства і Біблії як писемного джерела. Аналіз оцінного забарвлення засвідчив, що концепт «душа» є амбівалентним. Проте переважають у його структурі позитивно марковані смисли, об'єктивізація негативно забарвлених компонентів зумовлена авторським світобаченням, сформованим під впливом суперечливих подій, що відбувалися в першій половині ХХ ст. Перспективи подальшого дослідження вбачаємо в подальшому аналізі сакральних концептів як у творчості Б. Лепкого, так й інших українських письменників.

Література:

1. Скаб М.В. Закономірності концептуалізації та мовної категоризації сакральної сфери: монографія. Чернівці: Рута, 2008. 560 с.
2. Каракуця О.М. Фразеологізми української мови з компонентом «душа» (структурно-семантичний, ідеографічний, лінгвокультурний аспекти): автореф. дис. ... канд. філол. наук. Харків, 2002. 19 с.
3. Білик Н. Вплив греко-католицького клерикального середовища на Богдана Лепкого. *Міжрелігійний діалог та його вплив на суспільство, політику, бізнес, культуру*: матеріали міжнар. наук. конф., м. Тернопіль, 13 жовтня 2021 року. Тернопіль, 2021. С. 110–114.
4. Живіцька І.А. Мовна картина світу як відображення реальності. *Філологічні студії: Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету*. 2010. № 4. С. 20–25.
5. Голобородько К.Ю. Лінгвістичний статус концепту. *Культура народів Причорномор'я*. 2002. № 32. С. 27–30.
6. Словник української мови: в 20 т. / голов. ред. В.М. Русанівський. Київ: Наукова думка, 2013. Т. 4 : Д-Ж. 1007 с.
7. Лепкий Б. Твори: в 2 т. / упоряд., авт. вступ. ст. та прим. Ф.П. Погребенник. Київ: Наукова думка, 1997. Т. 1: Поетичні твори. Прозові твори. Мемуари. 845 с.

8. Лепкий Б. Вибрані твори: в 2 т. / упоряд., авт. передм. Н.І. Білик, Н.І. Гавдида. Київ : Смолоскип, 2011. Т. 1. 606 с.
9. Лепкий Б.С. Твори: в 2 т. / упоряд., авт. передм. та приміт. М.М. Ільницький. Київ: Дніпро, 1991. Т. 1: Поезія. Оповідання і нарис. Історичні повісті. 861 с.

Vilchynska T., Kotsiaba I. Features of the functioning of the linguoamental category of the soul in the poetic language of Bohdan Lepkyi

Summary. The article is devoted to the analysis of the linguocognitive aspect of the concept of «soul» as one of the most important in the sacred picture of the world, verbalized in the poetic discourse of B. Lepkyi. Given the lack of research on sacred concepts in individual-authored pictures of the world, the topic is relevant. The aim of the scientific investigation was to identify the features of the implementation of the linguoamental category «soul» in the poetic language of one of the famous figures of Ukrainian culture of the 20th century. B. Lepkyi. The article examines the features of the verbalization of the concept – the specificity of the nomination, the deployment of semantic space through contextual synonyms, implicitly expressed meanings, etc. The focus is on the evaluative coloring of the conceptualized concept. It is proven that the abstract linguoamental category «soul» is structured by two planes: sacred and profane, which is evidence of the polysemantic nature of the analyzed concept. The first is demonstrated by the conceptual meaning of «that which is the immortal immaterial basis of man», the second is illustrated by such a semantic component as «the soul as the inner mental world of man». It has been found that the semantic structure is expressed by the understanding of the soul as a concept that correlates with life and conscience. The analysis of the concept of «soul» allowed us to identify a number of relevant features that objectify the idea of the eternal and the fluid, Christian and pagan understanding, individual and folk. We also note the influence on the author's understanding of folk art, literary tradition, Ukrainian and ancient mythology, etc. The analysis of the evaluative coloring showed that the concept of «soul» is ambivalent. It has been established that the studied concept in the poetic texts of B. Lepkyi is mostly positively marked and acquires a special emotional load. We associate the decrease on the axiological scale with the social system of that time and historical events. We consider the study of sacred concepts in the language of poets to be a promising direction of research.

Key words: concept, soul, sacred, conceptual meaning, linguistic-cognitive approach, B. Lepkyi.

Дата першого надходження рукопису
до видання: 10.11.2025

Дата прийнятого до друку рукопису
після рецензування: 08.12.2025

Дата публікації: 31.12.2025